

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 4

*Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції
“Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті:
Європейський вектор розвитку”,
м. Київ, МАУП, 23 травня 2012 р.*

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

Редакційна колегія:

Подолька А. М., д-р юрид. наук — головний редактор

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора

Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф. — заступник головного редактора

Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. — К.: ДП “Видав-
О-72 **ничий дім “Персонал”, 2010 —**

Вип. 4 : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: Європейський вектор розвитку”, м. Київ, МАУП, 23 трав. 2012 р. / редкол. : А. М. Подолька (голов. ред.), М. Ф. Головатий (заст. голов. ред.), Н. М. Чернуха (заст. голов. ред.), А. А. Ігнатченко (відп. ред.). — 2013. — 162 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: Європейський вектор розвитку”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Україні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

ББК 74.04(4УКР)я43

Н. Н. Юсеф

А. В. Мельніченко

*Ефективність молодіжної політики
та її стратегія у соціально-
економічному та політичному
розвитку України* 101

Н. В. Головач

*Аналіз галузевого стандарту
вищої освіти спеціальності
“Управління персоналом
та економіка праці”* 108

Д. Є. Денисенко

*Вища освіта в Іспанії: зарубіжний
досвід та особливості* 114

Т. О. Костюк

*Забезпечення права на освіту
для національних меншин,
що проживають на території
України* 117

Магеррамзаде Алібала

Саттар огли

*Основні засоби протистояння
фінансовій кризі на національному
і міжнародному рівні* 120

О. М. Масловська

*Роль інтернет-ресурсів
у навчанні студентів
в умовах Болонської системи* 127

І. М. Николин

*Вплив соціально-психологічних
параметрів професійної групи
на становлення особистості
в процесі професійного
навчання* 131

В. В. Баєв

*Формування професійних
компетенцій з менеджменту
якості при підготовці
менеджерів туристичної
індустрії* 137

Л. М. Берестецька

*Тренінгові технології
у бізнес-освіті* 142

Ю. К. Корсак

*Есхатологічний імператив
у модернізації освіти* 145

Павічевіч Крсто

*Особливості проектування
web-орієнтованих педагогічних
програмних засобів для підтримки
практичної діяльності студентів-
математиків* 152

Л. В. Старих

*Інтеграція української вищої освіти
у європейський та світовий
освітній простір* 157

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГРУПИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 4, 2013, 131–136

Процеси професіоналізації розгорнуті у часі і мають свої специфічні етапи, стадії, фази. Серед них особливий інтерес становить період входження особистості в професійну діяльність на етапі професійного навчання, опанування професії у вузі, проживання юнацького віку у формі “студентського життя”. Студентський вік, який має, як правило, межі від 16–17 до 21–23 років, є найважливішим етапом безпосереднього професійного підготування. Відомо, що це “вік протиріч”, вік бурхливих змін у самосвідомості молоді людини та професійному розвитку. В життєвому циклі особливо цікава юнацька, а саме — студентська фаза як така, де спостерігається інтенсивне формування професійної рефлексії. Ця фаза виявляється залежною від повноцінності реалізації попередніх етапів і містить у собі можливість переходу в наступну фазу життя. Тут перехід повинен проживатися як рубіж росту “Я-професійного”, “Я-соціального”, “Я-рефлексивного”.

Процес розвитку, дозрівання, на думку Ш. Бюлер, відбивається у людини в особливих психічних явищах, специфічних для кожної фази життя. Так, наприклад, для підліткового і юнацького віку характерна “психічна пубертатність”, пов’язана з формуванням і розвитком особливих форм рефлексії — порівняльної, визначальної, синтезуючої. “Психічна пубертатність”, як вважає автор, виникає як результат “дозрівання” особистісної потреби в доповненні особистості юнака, його “Я”, особистістю іншої людини — “Ти”. Саме з цим життєвим явищем, опосередкованим розвитком особливих форм рефлексії, Ш. Бюлер пов’язує формування в юнацькому періоді ідентичності (статевої, рольової, професійної і т. п.), пошук шляхів розкриття свого “Я” іншому “Ти” (дружба, любов і т. ін.) тощо. Ці процеси супроводжуються не тільки зміною “Я”, але і зміною установки стосовно навколишнього світу, інших “Ти”, самого себе. За несвідомим, невідрефлексованим відчуженням

життя (ненависть до себе і ворожість до навколишнього світу, відсутність цілей і небажання активних дій) формується активно усвідомлюване життєствердження (через любов, пізнання і самопізнання, свідоме прагнення до професійної діяльності, мрійництво, активне формування власної особистості). На думку Ш. Бюлер, у залежності від рівня розвитку рефлексивної свідомості, психічна пубертатність може носити як позитивний, так і негативний характер і виражатися в протиріччях соціального, особистісного та професійного розвитку (наприклад, “пасивна меланхолія”, “агресивний самозахист” та ін.) [1, 54].

Свідоме, активно-рефлексивне ставлення до життя, професії, до себе як до суб’єкта життєдіяльності дозволяє людині, вважає Ш. Бюлер, перейти до фази зрілості. Автор характеризує цю фазу як висування й усвідомлення чітких і точних напрямів (цілей) майбутнього життя, вибір конкретних шляхів їх досягнення, інтенсивні, активні зусилля і шукання, пов’язані зі становленням світогляду, професійної позиції, формуванням особистості загалом. Кінцевим результатом етапів зрілості є: досягнення поставлених цілей в особистому і професійному житті, соціальна, особиста, професійна “спроможність”, що спрямовує стиль буття. Ш. Бюлер підкреслює, що тільки усвідомлена логічна оцінка висування і досягнення цілей (у нашому розумінні рефлексія) робить людину свідомою, активною, зрілою особистістю.

Говорячи про значення рефлексивного опосередкування профе-

сійного розвитку, не можна не звернутися до своєрідної періодизації життєдіяльності людини, запропонованої родоначальником аналітичної психології К. Г. Юнгом. Він описує 3 вікові рубежі й аналізує професійне становлення людини на кожному етапі через призму усвідомленості професіоналізації.

Проаналізуємо етапи професіоналізації особистості, подані Юнгом.

Перший етап — “дитинство” — від народження до 18 років. Цей етап характеризується “дитячим усвідомленням” — тобто несвідомістю або усвідомленням тільки свого “Я”. Професіоналізація характеризується для особистості неусвідомленими уявленнями та очікуваннями від професії, ілюзорністю й ідеалізацією уявлень про себе в майбутньому як професіонала. К. Г. Юнг називає цей щабель — “сон дитинства”.

Другий етап — “молодий вік”. Він триває “від безпосередньо післяпубертатного часу і приблизно до середини життя, що припадає на вік десь між 35 і 40 роками”. Психоаналітик зазначає, що на цьому віковому рубежі більшість людей “... стикається тут із вимогами життя, які раптово переривають сон дитинства. Якщо індивід достатньо підготовлений, то перехід у професійне життя може відбутися гладко. Але якщо є контраст ілюзій з дійсністю, то відразу виникають і проблеми” [3].

Як основні проблеми цієї сходини Юнг виділяє протиріччя, зумовлені зіткненням суб’єктивних уявлень про себе, життя, професію з зовнішніми умовами; а також протиріччя, що породжуються “внутрішніми

труднощами” (наприклад, почуття неповноцінності).

Третій етап — “зрілий вік” — друга половина життя (після 40 років). Найважливішим психологічним завданням цього вікового періоду, на думку К. Г. Юнга, є “ствердження своєї свідомості в оточуючому світі”. Це дозволяє індивіду досягти внутрішньої рівноваги, професіоналізму, соціальної укоріненості й розширення сфери свого життя. На цьому етапі відбувається глибинна зміна душі: інверсія всіх цінностей та ідеалів молодості. Основні цілі цієї половини життя, за К. Г. Юнгом: розширення життя, корисність, дієздатність у соціальному житті, завбачливе одруження і забезпечення сприятливого існування в майбутньому для власних дітей.

Із позиції теорії Юнга, кінцева життєва ціль — це повна реалізація “Я”, самореалізація. Доступна вона тільки здібним, високоосвіченим, здатним до рефлексії людям із широкою сферою життєдіяльності, з творчою професійною діяльністю, що не припиняється. Саме ці аспекти сприяють більшій тривалості життя, повному розвитку і вираженню всіх протилежних якостей і елементів структури особистості.

Необхідно відзначити, що саме професійний шлях є в теорії Юнга основним чинником самореалізації, адаптації особистості до умов життя, самозахисту від неврозу і деструкції. Причому не просто професійний шлях, а усвідомлені, відрефлексовані етапи професіоналізації в їхній діалектичній єдності. К. Г. Юнг, наприклад, виділяє як потенційно “невротичний” етап пе-

реходу від молодості до зрілості, на якому часто спостерігається пролонгація “юнацької фази”, що надалі викликає деструктивні ефекти особистісного розвитку. Це відбувається через незрілість, інфантильність людини, коли вона “намагається перенести психологію фази молодості через поріг зрілого віку” [3]. Така людина характеризується нездатністю усвідомити, відрефлексувати проблему, тому і страждає неврозом. Вона дезадаптована, переживає депресію, боїться майбутнього життя й труднощів, із ним пов’язаних; живе минулим, “щасливим” дитячим життям. Навпаки, людина, яка усвідомить свої проблеми, яка рефлексує їх причини і шляхи подолання, хоча й може страждати, проте намагається прагнути до самореалізації за допомогою професії, творчості, активності у досягненнях, орієнтованих на благо інших людей і суспільства. Фактично виявляється, що постійна рефлексивна робота над зовнішніми і внутрішніми проблемами, які супроводжують буття людини, “береже нас від отупіння і закостеніння” [3], дозволяє соціально і особистісно самоствердитися, зокрема, у професійній діяльності.

Найбільш придатним для впливу є юнацький вік, зокрема — на етапі професійного навчання у вузі. Особливо актуальною з погляду сьогодення стає необхідність керування професійним становленням студентів та підтримка їх рефлексивного розвитку.

Відомо, що в процесі професійного навчання у вузі відношення “людина — професія”, що дотепер визначалося лише уявленнями осо-

бистості про обрану професію (не завжди вичерпними, часто інфантильними, ідеалізованими), починає опосередковуватися необхідністю включення юнака в активну, практичну діяльність, формування себе як професіонала. На цьому етапі починає складатися образ “Я — як професіонал, який розвивається”, формується професійна самоідентичність. Ця самоідентичність включає в себе рефлексивне прийняття і підтвердження внутрішньої та зовнішньої тотожності професіоналам у визначеній сфері трудової діяльності, що має відображення у таких образах Я, як: “Інші — як професіонали — Значимість професії для мене”, “Етапи професіоналізації в суспільстві — Моя можлива кар’єра”, “Професіонали-ідеали — Я як професіонал”, “Соціальні статуси професіоналів — Мій спосіб досягнення професійного успіху”, “Соціальна оцінка професійних досягнень — Мої зусилля, дії задля досягнення професійних результатів” і т. д. Перелік “Я-образів”, що становлять зміст професійної самоідентичності, можна було б продовжити, тому що її структура включає багато компонентів — від “конституційних задатків, базових потреб, можливостей, значимих ідентифікацій, ефективного захисту і постійних ролей” [2, 46] до “особистісних характеристик, професійно важливих якостей, ціннісно-мотиваційних характеристик і професійних способів і дій” [2, 49].

Інтенсивність і ефективність формування професійної ідентичності значною мірою визначається рівнем

орієнтації навчально-виховного процесу в конкретному вузі на активне, діяльне, творче включення студентів у навчально-професійну діяльність, а також створення умов для формування і розвитку самосвідомості особистості студента і, в першу чергу, її логічного компонента — рефлексії (зокрема, професійної).

У сучасній вітчизняній вищій освіті, на думку фахівців, має місце криза професійної ідентичності студентського середовища. Це виявляється у певних способах адаптації студентів до навчально-професійної діяльності, а також у підвищеній тривожності й невпевненості в собі, своєму професійному майбутньому випускників вузів і молодих фахівців.

Змістом кризи професійної самоідентичності в студентському віці є також загострення суперечностей, що лежать в основі динаміки професійного становлення. Це, зокрема, суперечність між потребою юнака у професійному самовизначенні (яка у різних випадках може виражатися як потреба набуття певного соціального статусу, самореалізації в діяльності, самоствердження в професійному середовищі) і відсутністю необхідних професійних знань, умінь та навиків для її задоволення.

Перехід від початкового етапу навчання у вузі до наступного виявляється в суперечності між уявленнями колишнього старшокласника про ідеал професіонала і “розмитими”, неповними, часто неадекватними уявленнями про себе як професіонала, що формується. Ця суперечність ефективно розв’язується шляхом створення адекватного об-

разу “Я — як професіонал” за допомогою самопізнання, самоусвідомлення і, насамперед, за допомогою рефлексії (рефлексії, що порівнює, що визначає, що синтезує).

У процесі навчально-професійної діяльності в конкретному вузі виникає суперечність між досвідом навчальної роботи в школі й новими вимогами до навчання у даному навчальному закладі. Глибина цієї суперечності має індивідуальний характер і залежить як від внутрішньоособистих чинників (мотивації вибору професії, установки на навчання, рівня особистісної активності й ін.), так і від об’єктивних чинників, що визначають характер навчально-професійної діяльності (наприклад, “дух вузу”, “спрямованість групи”, особливості форм і методів навчання, виробничої практики і т. п.). Можливою формою прояву цієї суперечності є невідповідність уявлень особистості про себе як суб’єкта навчання ідеалові, створеному на основі нормативних вимог, і логіки побудови навчального процесу в конкретному навчальному закладі.

У студентському середовищі існує також і об’єктивна суперечність між уявленнями особистості про обрану професію (освіта, умови, оплата роботи і т. д.) та її реальною сутністю. Ступінь виразності залежить від того, наскільки адекватні ці дані. Дана суперечність пов’язана зі специфікою юнацької життєвої і професійної перспективи, що базується на високому рівні домагань, безкомпромісності у виборі цілей, їх ідеалізації. К. Г. Юнг називає це “контрастуючими з дійсністю ілюзіями” і “невірни-

ми уявленнями, які не відповідають зовнішнім умовам, з якими людина зіштовхується. Часто це пов’язано із надто великими очікуваннями, з недооцінкою зовнішніх труднощів або ж із необґрунтованим оптимізмом чи негативізмом”[3].

Основною метою рефлексивної підтримки розвитку особистості у вузі має стати створення сприятливих внутрішніх умов для досягнення повної і зрілої професійної ідентичності. Саме тому першочерговим завданням психології формування особистості професіонала в юності стає психолого-методичне забезпечення розвитку самосвідомості і, насамперед, рефлексії в умовах навчання. Вкрай необхідні сучасні методики і технології, які б дозволяли тонко діагностувати самосвідомість, виявляти рефлексивно обдарованих особистостей, особливо чутливих до професіоналізації, й ефективно допомагати їм у професійному рості.

На наш погляд, доцільним було б введення до навчального процесу своєрідного рефлексивного тренінгу із застосуванням спеціальних прийомів розвитку різних аспектів професійної рефлексії. Ці прийоми повинні бути нескладними за змістом, не займати багато часу. Наприклад, можна використовувати проективні малюнки, написання творів на відповідну “професійну” тему або ж заповнення експрес-анкет, які містять питання про особливості професійного становлення особистості на даному етапі її розвитку та очікування від майбутнього. Рефлексивний тренінг можна включити до складу таких навчальних курсів гуманітар-

ного профілю, як педагогіка та психологія.

Цей тренінг повинен носити характер взаємодії, що розвиває, у системі “викладач, психолог — юнак (студент) як майбутній професіонал”. Такий підхід дозволяє студентам зайняти активну позицію стосовно всіх етапів тренінгу і дає можливість їм: а) навчитися працювати з методами, методиками і прийомами, що розвивають; б) звертатися до екзистенціальних феноменів — змістів, цінностей, Я-концепції своєї майбутньої професійної діяльності; в) створити цілісний, багатогранний образ індивідуального професійного життя; г) проводити психологічно безпечну (безоціночну) діагностику професійно важливих якостей і використовувати її результати для самовдосконалення; д) розвивати творчу унікальність і рефлексивність; е) одержати великий матеріал для подальшої змістовної аналітичної і концептуальної роботи з активізації і поглиблення професійної та особистісної ідентифікації.

Таким чином, тренінг дозволить особистості за допомогою рефлексії побачити в собі, розкрити, розгорнути, перевести в конкретні вчинки і дії професійний потенціал. Знання щодо способів і прийомів рефлексії, самопізнання, саморозвитку особистість одержує від психолога (викладача), який дає їй моделі рефлексивної діяльності через конкретні методичні прийоми.

Такий тренінг є цілком придатним для психологічної роботи як зі студентами різних вузів і фахів, так і старшокласниками.

Література

1. *Аллахвердов В. М.* Методологическое путешествие по океану бессознательного к таинственному острову сознания. — СПб., 2003.
2. *Андреева Г. М.* Психология социального познания: учеб. пособие. — М, 1997.
3. *Юнг К. Г.* Человек и его символы. — СПб.: БСК, 1996.